

Kerro, kerro kuvastin, ken on maassa rikkahin

Timo Vilén
Tutkija

Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto

Kroisokset. Rikkaiden historia faaraoista Bill Gatesiin. Alkuteoksesta Die Dagoberts, Eine Weltgeschichte des Reichthums suomentanut Sari-Anne Ahvonen.

Gürtler, Detlef, Gummerus – Ajatus, 2005. 318 s.

”Taloudellista ja yhteiskunnallista kehitystä voi tuskin kuvata paremmin kuin tarkastelemalla eri aikojen rikkaimpien ihmisten tarinoita”. Näin kirjoittaa taloustoimittaja Detlef Gürtler kirjansa *Kroisokset. Rikkaiden historia faaraoista Bill Gatesiin* esipuheessa. Teos on ilmestynyt suomeksi käännettynä loppuvuodesta 2005 ja on – näin väittää kirjoittaja itse – ensimmäinen laatuaan: koskaan aikaisemmin ei maailmantalouden historiaa ole tarkasteltu sen ”yläluokasta”, maailmanhistorian kaikkein rikkaimmista yksilöistä käsin.

Superrikkaiden vanavedessä

Kun teoksen kirjoittaja itse on saksalainen, ei ole yllättävää, että hänen maanmiehensä ovat kattavasti edustettuina kirjaan valittujen superrikkaiden joukossa. Tähän on tosin asiallisiakin syitä, sillä ovathan sellaiset nimet kuin Jacob Fugger ja Rothschildien pankkiirisuku näyttelleet merkittävää osaa Euroopan ja koko maailman historian historiassa: esimerkiksi Rothschildit vaikuttivat suuresti Euroopan 1800-luvun politiikkaan vaatimalla kuningashuoneita vakaut-

tamaan taloutensa lainan saamisen ehdoksi. Näin tämä vaikutusvaltainen suku tuli toimimaan samanlaisessa roolissa kuin nykyinen kansainvälinen valuuttarahasto IMF.

Muutoin kirjassa liikutaan niin maantieteellisesti kuin ajallisestikin sangen laajalla alueella. Liikkeelle lähdetään Egyptin faaraoista, ja antiikin rikkaiden, itämaisten kalifien sekä Intian suurmoguleiden kautta päädytään Cortésin ja Pizarron tapaisiin konkistadoreihin. Uudemman ajan rikkaista käsitellään mm. George Sorosin tapaisia keinottelijoita, John D. Rockefelleriä, ”Ikea-Ingvar” Kampradia sekä Bill Gatesia, aikamme – ja kenties myös maailmanhistorian – rikkainta miestä. Viimeksi mainittu seikka on tosin suuresti kyseenalainen, sillä kuten Gürtler huomauttaa, sodankäynnillä valtajan yksityisomaisuuden hankkinut Caesar saattoi olla Gatesiakin huomattavasti, jopa neljäkymmentä kertaa varakkaampi. Tällaisen vertailun lopputulos tosin riippuu siitä lasketaan-ko Caesarin varallisuus hopeassa, kullassa vai ostovoimapariteetin mukaan vai suhteutetaan-ko se maailman kaikkien valtioiden yhteenlaskettuun kansantuotteeseen.

Roopeankkoja ja pellepelottomia

Teoksen sekalaisesta henkilögalleriasta on mairittava myös kirjalle nimensä antanut Lyydian kuningas Kroisos sekä Roope Anka, jonka fiktiivistä hahmoa Gürtler käyttää tarkastelunsa lähtöpisteenä. Vuonna 1983 tämän ”maailman rikkaimman ankan” omaisuuden arvo oli ”prikulleen 37 fantastiljoonaa 119 triljardia taalera”, mikä – jos oletetaan Ankkalinnan ostovoimapariteetin mukaisesti, että yksi taaleri vastaa yhtä dollaria – riittäisi pelkästään triljardien suhteen tekemään jokaisesta maailman ihmisestä viisisataa kertaa rikkaamman kuin Bill Gates. Tästä huolimatta Roope Ankan liitoksissaan pullisteleva säiliö ei Gürtlerin mukaan ole niinkään megalomaanisen rikkauden kuin megalomaanisen tyhmyyden symboli, sillä tosielämässä kenestäkään, joka toimii Roopen lailla ei voisi tulla maailman rikkainta ihmistä. Syyt tähän ovat ilmeiset: ensiksikin Roope Anka toimii liian monella alalla; toiseksi hän ei **hyödynnä rahojaan ja on surkea** johtaja; ja kolmanneksi hän petkuttaa ja halveksii asiakkaitaan lyhytnäköisen hyödyntävoittelun vuoksi sen sijaan että palvelisi näitä.

Eräänlaisen vastakohtan Roope Ankan karikatyyrimäiselle hahmolle muodostavat taloushistorian ”pellepelottomat”, nerokkaat keksijät, jotka syystä tai toisesta eivät ole onnistuneet hyödyntämään keksintöjään siinä määrin, että olisivat nousseet varsinaisten superrikkaiden tasolle. Eräs tällainen oli elämänsä aikana 1033 patenttia saanut Thomas Alva Edison. Hiililankalamppu – Edisonin taloudellisesti merkittävien keksintö – ei tuonut keksijälleen merkittäviä rikkauksia, ja 1800-luvun lopulla Edison oli epäonnistuneiden liiketoimiensa vuoksi lähellä konkurssia.

Toiselta puolen voitaisiin ajatella, että vaik-

ka Edisonin toiminta liiketaloudellisesta näkökulmasta olikin katastrofaalista, oli sillä kuitenkin kansantaloudellisesta näkökulmasta peräti suotuisa vaikutus: kansantalouden kannalta on ihanteellista, että Edisonin kaltaiset keksijät eivät jää hyödyntämään jotakin yksittäistä keksintöään, vaan että he suuntaavat energiansa uusiin innovaatioihin, joiden hyödyntäminen vuorostaan tarjoaa mahdollisuuksia muille – liiketoiminnallisesti kenties lahjakkaammille – yksilöille.

Ei pelkkä muotokuvagalleria

Edellä sanotun perusteella voisi kenties saada sen kuvan, että Gürtlerin kirja on pelkästään eräänlainen muotokuvagalleria. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. Pääpaino on tietysti henkilöissä, mutta näiden ohella seuraillaan maailmantalouden kehityslinjoja sen mukaisesti, miten talouden painopiste viimeisten 3000 vuoden aikana kulloinkin on liikkunut.

Kaikkein antoisimmillaan kirja on kuitenkin tekijän pohdiskellessa millaisia keinoja käyttäen eri aikoina on ollut mahdollista tulla rikkaaksi; tällaisten keinojen tarkastelu kertoo paljon aikakautensa yhteiskunnasta ja sen arvoista. Antiikin aikana oli sodankäynti, valtion siunauksella tapahtunut rötöstely ja murhaaminen, miltei ainoa varteenotettava vaihtoehto niille, jotka tahtoivat kerätä huomattavia omaisuuksia. Juuri tällä tavalla Caesarkin oli luonut omaisuutensa, ja samaa hyväksi havaittua menetelmää sovelsivat myöhemmät konkistadorit ja merirosvot, jotka harjoittivat eräänlaista valtion lisenssillä tapahtunutta rosvousta.

Muinaisessa Egyptissä ja Kiinassa – kuten myöhemmin myös sosialistisissa maissa – kaikkein rikkaimpia olivat valtion ja kirkon virkamiehet. Sen sijaan kaupan avulla rikastuminen

oli harvinaista, tai ainakaan sitä ei pidetty tavoiteltavana. Niinpä esimerkiksi Egyptissä ”ajatus, että rikkaus ja yhteiskunnallinen arvovalta perustuisivat menestykseen kaupankäynnissä, oli täysin mahdollon”, egyptologi Barry Kempia siteeratakseni. Samalla tavoin ajateltiin Kiinassa, jossa Han-dynastian perustajan Liu Bangin (250–195 eKr.) aikana kauppiaita jopa määrättiin käyttämään tietynvärisiä kenkiä. Näin ihmiset saattoivat jo etäisyyden päästä erottaa, ketkä kuuluivat tämän halveksutun ammatin harjoittajiin.

Vuosituhausien ajan lukuisat rikkaat ihmiset ovat kuitenkin luoneet omaisuutensa kaupankäynnillä. Ja jos nykyisin haluaa päästä käsiksi suuromaisuuteen, on paras väylä tämän tavoitteen saavuttamiseksi edelleen kauppa, ainakin jos on uskomisen *Forbes*-lehteä: kun lehti vuonna 2004 listasi maailman rikkaimpia, oli 15 ensimmäisen joukossa kahdeksan henkilöä, jotka toimivat kaupan, tarkemmin ottaen vähittäiskaupan parissa.

Tämä on uutta taloushistoriassa, jossa päivittäistavarakauppiat perinteisesti ovat jääneet tukku- ja ylellisyystavaroiden kaupittelijoiden varjoon. Vähittäiskauppiaitten nousu maailman rikkaimpien joukkoon on lisäksi tapahtunut samanaikaisesti sen kanssa, että markkinoiden läpinäkyvyys on lisääntynyt, kilpailu koventu-

nut ja voittomarginaalit laskeneet rajusti: kaupakonsernin voitto on enää harvoin yli 1 prosenttia liikevaihdosta tai 15 prosenttia sijoitustusta pääomasta, kun vielä mauste- ja orjakaupassa jopa monen sadan prosentin tuotot sijoitetulle pääomalle olivat mahdollisia.

Taloushistorian mutkat suoriksi

Missä määrin Gürtler sitten on omaperäinen argumentoinnissaan, sen ratkaiskoot globaaliin taloushistoriaan paremmin perehtyneet. Mutta sujuva kirjoittaja hän joka tapauksessa on: teksti on mukaansatempaavaa ja tuskin koskaan tylsää, ja kaikessa näkyy *Die Weltiin* ja *Financial Times Deutschlandiin* säännöllisesti kirjoittavan taloustoimittajan tottunut kädenjälki.

Voi tosin olla, että jotkut lukijat kokevat häiritseväksi Gürtlerin anekdoottimaisen ja paikoitellen yksinkertaistavan tyylin, mutta toisaalta: totesihan jo kulttuurihistorioitsija Egon Friedell, että juuri anekdootti ja liioittelu ovat (kulttuurihistoriassa) ”ainoat oikeutetut taide- muodot”. Tämän ohjeen hyödyllisyydestä taloushistorioitsijalle (tai ylipäättään tutkijoille) voidaan tietenkin olla monta mieltä, mutta selvää on, että ainakaan taloustoimittajia ei sen noudattamisesta voida liian ankarasti moitita. □